

عبدالکریم پاک نیا

هدف مؤلف در این اثر، نمایاندن ستمها و غارت‌هایی است که معاویه و عوامل وی در سرزمین‌های تحت قلمرو حکومت امیرمؤمنان علی علیه السلام انجام داده‌اند. او می‌خواسته غارت‌های معاویه را - به‌ویژه بعد از جنگ نهروان - به مناطق تحت نفوذ کارگزاران علی علیه السلام بنگارد و به این وسیله، مظلومیت آن امام همام و یارانش را نمایان سازد. به همین سبب، نام کتاب خود را با الهام از مقتدای خویش، «الغارات» برگزیده

این کتاب یکی از بهترین منابع در زمینه حکومت و سیره کشورداری علی علیه السلام است که می‌تواند در این مورد، پاسخگوی نیاز مبلغان، محققان و مؤلفان باشد.

سیره سیاسی، اخلاقی، اجتماعی و سطح زندگی حاکم اسلامی، نامه‌های حکومتی، رفتار کارگزاران حکومت اسلامی، ریزش‌ها و رویش‌ها در حکومت علوی، تحلیل و بررسی بازتاب رفتارهای مثبت و منفی کارگزاران و... در این کتاب، در دسترس خواننده قرار گرفته است.

نگارش، موجب شده تا در لابه‌لای مطالب کتاب، گفتارهای بسیار ارزنده‌ای گنجانیده شود؛ به گونه‌ای که خواننده مشتاق دانش، از مطالب فرعی آن بیش‌تر بهره‌مند می‌شود.

مؤلف، به عنوان پیشگفتار، مقدمه و زمینه‌سازی برای ورود در موضوع اصلی، این شیوه را برگزیده و در معرض دید مخاطب قرار داده است که علاوه بر نکات فوق، درسهایی آموزنده، عبرت‌انگیز و حتی مسائل تربیتی را به مخاطب خویش القا کند.

مهم‌ترین عناوین

مهم‌ترین عناوین این کتاب عبارت‌اند از: سخنرانیهای علی علیه السلام بعد از جنگ نهروان، روش آن حضرت در استفاده از بیت المال، شیوه ارتباط با کارگزاران و عوامل حکومتی، ولایت سعد بن قیس بر مصر، ولایت محمد بن ابی‌بکر و مالک بر مصر و شهادت آن دو بزرگوار، آمدن عقیل در کوفه به حضور امام علی علیه السلام خوراک، پوشاک و مسکن آن حضرت در ایام

است؛ آنجا که علی علیه السلام نافرمانی کوفیان را نکوهش کرده و می‌فرماید: «فَتَوَاكَلْتُمْ وَتَخَاذَلْتُمْ حَتَّىٰ شُنَّتْ عَلَیْكُمْ الْغَارَاتُ، وَ مَلَكَتْ عَلَیْكُمْ الْأَوْطَانُ؛^۱ پس [وظیفه خود را] به یکدیگر حواله کردید و همدیگر را خوار ساختید تا اینکه [دشمن غلبه کرد و از هر طرف،] اموالتان غارت شد و دیار شما از تصرفتان بیرون رفت.»

این کتاب در برخی منابع به نام «الاستنفار و الغارات» و در بعضی دیگر، به نام «الاسفار و الغارات» ثبت شده است؛ ولی در میان علما و محافل علمی به «الغارات» معروف است.^۲

غرض اصلی نگارنده از تألیف این کتاب، تشریح غارتهای معاویه بوده است؛ ولی اطلاعات گسترده علمی و تواناییهای وی در فن تألیف و

۱. نهج البلاغه، خطبه ۲۷.

۲. الذریعة إلى تصانیف الشيعة، شیخ آقا بزرگ تهرانی، بیروت، دار الاضواء، ۱۴۰۳ ق، ج ۲،

در «الخرائج و الجرائح»، مجلسی در «بحار الانوار»، حرّ عاملی در «وسائل الشیعة» و «اثبات الهداة»، محدث نوری در «مستدرک الوسائل»، محدث قمی در «سفینه البحار» و... در کتابهای خود، به طور گسترده از نوشته‌ها و روایات وی استفاده کرده‌اند. این امر، جایگاه والای کتاب حاضر را در محافل علمی و فرهنگی به خوبی آشکار می‌سازد.

علامه مجلسی رحمته الله تمام مطالب الغارات را در مجلدات مختلف بحار الانوار نقل کرده و هیچ‌گونه تغییری در عبارات نداده است؛ مگر در مواردی که تلخیص کرده و به آن تصریح کرده و در موارد مقتضی نیز به شرح آنها پرداخته است.

با توجه به دقت علامه در استفاده از کتابهایی که به آنها اعتماد داشت، آشکار می‌شود که ایشان به کل کتاب، نهایت اعتماد را داشته است.

مؤلف الغارات

ابراهیم بن محمد بن سعید بن هلال ثقفی اصفهانی، تاریخ نگار،

زامداری، اصول آن حضرت درباره امر به معروف و نهی از منکر، مکاتبات با معاویه و دهها عنوان دیگر که در دوران حکومت ایشان رخ داده است.

جایگاه علمی الغارات

نوشته‌ها و روایات ابراهیم بن هلال ثقفی، اعتماد برجسته‌ترین عالمان و محدثان شیعه قرار گرفته است و شخصیت‌های بی نظیری همانند: احمد بن خالد برقی در کتاب «المحاسن»، محمد بن حسن صفار در «بصائر الدرجات»، کلینی در «الکافی»، صدوق در «من لایحضره الفقیه»، مفید در «امالی»، شیخ طوسی در «تهذیب»، سید مرتضی در «الشافی»، علی بن ابراهیم قمی در «تفسیر قمی»، ابن قولویه در «کامل الزیارات»، ابن شهر آشوب در «المناقب»، طبرسی در «اعلام الوری»، سید علی بن طاووس در «الیقین» و «اقبال الاعمال»، سید عبدالکریم بن طاووس در «فرحة الغری»، ابی جعفر طبرسی در «بشارة المصطفی»، قطب راوندی

راوی، مفسر و دانای به فقه و احکام، از علمای نام‌آور شیعی در قرن سوم هجری و دوران غیبت صغری است. علامه رجالی‌شناس سید محمدباقر موسوی خوانساری در معرفی صاحب الغارات می‌گوید:

استاد حدیث نگار، مروج با صلاحیت شیعه، عالم راست کردار، ابواسحاق ابراهیم بن هلال ثقفی، پدیدآورنده کتاب «الغارات» - که در بحارالانوار از آن بسیار یاد شده است - در اصل، اهل کوفه و از عموزادگان مختار ثقفی است. او که در زمان غیبت صغری می‌زیسته، متجاوز از پنجاه کتاب در موضوعات: حکمت، آداب و رسوم، تفسیر، تاریخ، خطبه‌ها، اخبار و مطالب نو، تألیف کرده است. شخصیت‌نگاران اسلامی، آثار وی را در کتابهای رجال، به طور مشروح یاد کرده‌اند.^۱

تألیفات فراوان و آثار متعددی که از ابراهیم بن هلال به جای مانده

است، نشانگر روحیه قوی، اطلاعات گسترده روایی و تاریخی و اراده خلل‌ناپذیرش در راه احیای معارف شیعی و سیره علوی است.

در اکثر منابع شیعه و سنی، بیش از ۵۰ مورد از کتابهای وی یاد شده است. در زمان ما به غیر از کتاب «الغارات»، آثار دیگر وی در دسترس نیست و بر اثر حوادث روزگار، تلاش دشمنان و سایر عوامل، بقیه تألیفات ایشان مفقود شده است؛ ولی برخی از مطالب کتابهای او در لابه‌لای آثار دانشمندان یافت می‌شود که بعداً اشاره خواهد شد.

مؤلف از منظر اهل نظر

۱. حاج میرزا حسین نوری، صاحب مستدرک الوسائل: «ابراهیم بن محمد ثقفی، مؤلف کتاب الغارات، و از بزرگ‌ترین راویان و مؤلفان شیعه است. اصحاب به کتاب الغارات وی مورد اعتماد دارند و این اثر، یکی از منابع تاریخی و حدیثی ما است.

مطالعه شرح حال وی، حقیقت

این ادعا را اثبات می‌کند؛ همچنان که اعتماد محدثین برجسته شیعه، مانند:

۱. روضات الجنات، محمد باقر خوانساری، قم، اسماعیلیان، ۱۳۹۰ق، ج ۱، ص ۴.

هدف مؤلف در این اثر، نمایاندن سستمها و غارتهایی است که معاویه و عوام^۱ وی در سرزمینهای تحت قلمرو حکومت امیرمؤمنان علی علیه السلام انجام داده‌اند. او می‌خواسته غارتهای معاویه را - به‌ویژه بعد از جنگ نهروان - به مناطق تحت نفوذ کارگزاران علی علیه السلام بنگارد و به این وسیله، مظلومیت آن امام همام و یارانش را نمایان سازد.

۳. شخصیت‌نگار پرتلاش، شیخ عبدالله مامقانی: «رجوع این مرد از

صفار، سعد بن عبدالله و احمد بن ابی عبدالله، دلیل دیگری بر این مدعاست.»^۱

۲. علامه بزرگ، مولی محمدباقر بن محمد اکمل، مشهور به «وحید بهبهانی»: «ابراهیم بن محمد بن سعید، دارای امتیازاتی است که موقعیت والای او را در میان علمای امامیه نشان می‌دهد: الف. تشرف بزرگان قم به محضر او؛ ب. درخواست علمای قم از وی برای هجرت به آن دیار؛ ج. اصرار علمای کوفه به پنهان کردن کتاب «المعرفة» و منتشر نساختن آن؛ د. تألیفات فراوان در موضوعات مختلف که نشانگر احاطه وی در علوم اسلامی به‌ویژه تاریخ و سیره علی علیه السلام است؛ ه. تجلیل شیخ طوسی از وی؛ و. ابن طاووس او را فردی قابل اعتماد می‌داند.»^۲

۱. خاتمة المستدرک، محدث نوری، قم، آل

البيت، ۱۴۱۵ ق، ج ۴، ص ۲۴.

۲. تعلیقات منهج المقال، وحید بهبهانی، ۱۳۳۹

ق، ص ۲۶.

از منظر متفکران اهل سنت

ابن هلال ثقفی به سبب احاطه بر تاریخ اسلامی و داشتن اطلاعات وسیع که در این زمینه، مورد توجه دانشمندان اهل سنت نیز قرار گرفته است؛ ولی به علت شیعه بودن، برخی از آنان به او بی‌مهری کردند و کوشیدند با انتساب اتهاماتی، از نقل احادیث وی خودداری کنند.

در اینجا به اظهار نظر دو تن از دانشمندان اهل سنت می‌پردازیم:

۱. ابن حجر عسقلانی: «ابراهیم بن محمد ثقفی، از اسماعیل بن ابان و غیر او روایت می‌کند. به گفته ابونعیم در تاریخ اصفهان، حدیث او به سبب شیعه افراطی بودن، ترک شده است.»
ابن حجر در ادامه گفتار خویش، عسارت شیخ طوسی را در شرح احوال و ستایش از ایشان به طور مفصل نقل می‌کند و آن‌گاه اکثر تألیفات وی را نام می‌برد.^۱

مذهب زیدیه به سوی امامیه، دلیل بر قوت ایمان اوست؛ زیرا ایشان از ابتدا در پی حقیقت و هدایت بوده و همین که آن را یافت، به سوی آن روی آورد. سفر او به اصفهان برای نشر فضائل اهل بیت علیهم‌السلام و افشای جنایات و ستمهای دشمنان آنان، نشانگر صلابت و پایداری‌اش در مذهب تشیع است. شتافتن علمای قم به محضر وی و اصرار آنان بر انتقال به آنجا، کاشف از بالاترین درجه اطمینانی است که اصحاب ما به این دانشمند داشته‌اند؛ چنان که عادت علمای قم بر سخت‌گیری اصحاب حدیث، بر شخص مطلع پوشیده نیست. زیرا آنان، روایت و حدیث را از هر کسی نمی‌پذیرفتند؛ بلکه در عدالت راوی، نهایت دقت را به عمل می‌آوردند و سرانجام، کثرت کتابهای وی در زمینه‌های مختلف علوم اسلامی، دلیل دیگری بر عظمت و جلالت این عالم شیعی است.^۱

۱. لسان المیزان، احمد بن حجر عسقلانی، بیروت، موسسه اعلمی، ۱۳۹۰ ق، ج ۱، ص ۱۰۲ و ۱۰۳.

۱. تنقیح المقال، مولا عبدالله مامقانی، ذیل عنوان ابراهیم بن محمد بن سعید ثقفی.

تألیفات فراوان و آثار متعددی که از ابراهیم بن هلال به جای مانده است، نشانگر روحیه قوی، اطلاعات گسترده روایی و تاریخی و اراده خلل ناپذیرش در راه احیای معارف شیعی و سیره علوی است

۲. عمر رضا کحّاله: ابراهیم ثقفی (در گذشته در سال ۲۸۳ ق / ۸۹۶ م) حدیث شناس، تاریخ نگار، فقیه و مؤلف کتابهای بسیاری است که از جمله آنها، کتاب المغازی، الجامع الكبير فی الفقه، فضل الکوفه و من نزلها من الصحابة و الامامة می باشد.^۱

نسخه های چاپی

کتاب الغارات در دو نسخه به چاپ رسیده است که هر دو نسخه

برای مبلغان گرامی قابل استفاده و مفید می باشد.

الف. چاپ انتشارات انجمن آثار ملی در سال ۱۳۹۵ هـ. ق و مشتمل بر دو جلد، جمعاً ۱۱۲۰ صفحه همراه با پاورقیها، مقدمه، تعلیقات، تصحیح و تخریج توسط سید جلال الدین محدث آموی.

ب. چاپ دار الکتاب اسلامی در قطع وزیری و مشتمل بر ۵۰۰ صفحه به تاریخ ۱۳۷۰ هـ. ش، همراه با تحقیقات عبدالزهره الحسینی الخطیب.

رحلت

این عالم پرتلاش، نویسنده مجاهد و احیاگر معارف اهل بیت علیهم السلام در قرن سوم هجری و عصر خفقان، بعد از پرورش عده ای از دانشمندان و حدیث شناسان ممتاز، تعلیم دین، نشر احکام شریعت ناب محمدی صلی الله علیه و آله و پس از به جای گذاردن دهها اثر نفیس همانند کتاب گرانسنگ الغارات، در سال ۲۸۳ ق در شهر اصفهان رحلت کرد.^۱

۱. معجم المؤلفین، عمر رضا کحّاله، بیروت، مکتبه المنشی، ج ۱، ص ۹۵.

۱. الشیعة و فنون الاسلام، سید حسن صدر با مقدمه دکتر سلیمان نیا، ص ۱۰۸.